

УДК 929:328(091)

ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. СТЕПАНА КАЧАЛИ

Дмитро КАВАЦЮК

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: dmytro_kawazjuk@ukr.net*

У 1873 р. вперше відбулися безпосередні вибори до австрійського парламенту. Мета статті, проаналізувавши протоколи рейхсрату²⁶⁵ та тогочасну пресу, висвітлити діяльність С. Качали в Палаті послів. Унікальність С. Качали, як громадсько-політичного діяча, полягає в його прагненні досягти компромісу з поляками, але з гарантіями забезпечення прав для русинів-українців. Цю програму депутат намагався втілити в життя на принципах федералізму.

Позиція С. Качали призвела до поступового загострення його відносин з іншими русинами-українцями в парламенті, що тільки посилив факт його обрання до Палати послів від польського виборчого комітету. Конфлікт набув такого масштабу, що депутат розглядав можливість відмовитись від мандату. Зрештою С. Качала в парламенті завжди намагався залишатися вірним народу до якого належав та не голосував за закони, які могли нашкодити русинам-українцям.

Ключові слова: Галичина, Палата послів, депутат, вибори.

В 1873 г. впервые состоялись непосредственные выборы в австрийский парламент. Цель статьи, проанализировав протоколы рейхсрата и тогдашнюю прессу, осветить деятельность С. Качалы в Палате послов. Уникальность С. Качалы, как общественно-политического деятеля, заключается в его стремлении достичь компромисса с поляками, но с гарантиями обеспечения прав для русинов-украинцев. Этой программой депутат пытался воплотить в жизнь на принципах федерализма.

Позиция С. Качалы привела к постепенному обострению его отношений с другими русинами-украинцами в парламенте, что только усилил факт его избрания в Палату послов от польского избирательного комитета. Конфликт приобрел такой масштаб, что депутат рассматривал возможность отказаться от мандата. В конце концов С. Качала в парламенте всегда старался оставаться верным народу к которому принадлежал и не голосовал за законы, которые могли навредить русинам-украинцам.

Ключевые слова: Галиция, Палата послов, депутат, выборы.

In the 70's of the nineteenth century, due to the long-lasting political crisis in the Austro-Hungarian Empire, election reform took place. It consisted in the introduction of a curial system for the formation of the Austrian Parliament. As a result, the Rusyn-Ukrainians increased their chances of getting into the Reichsrat. One of those who took advantage of the changes was a

²⁶⁵ Рейхсрат (Державна рада) – представницький орган австрійської частини Австро-Угорської монархії; складався з двох палат: Палати панів і Палати послів; з 1873 р. формувався шляхом виборів на куріальній, становій основі.

Greek-Catholic priest Stepan Kachala. For this, he reached agreement with the Poles deputies and, for their support, went to parliament, where he joined to their faction – Polish circle. A few scientists was interested his work in the Austrian parliament. The main points of Stepan Kachala activities in representative institutions of the Austro-Hungarian Empire researched Ukrainian scientists: Marian Mudryi, Olena Arkusha, Vasyl Plekan and foreign historians Harold Binder, Stanislav Piiai.

In the parliament Stepan Kachala propagated the idea of transformation Habsburg Monarchy in federation, where every nation of a multinational state had the same rights. Due to his views, he became closer to an informal group in the Polish circle, headed by Frantisek Smolka who supported Stepan Kachala. The most important his work in the Reichsrat was the participation in the debate over a new religious law. In this situation Stepan Kachala despite the position of colleagues in the faction, opposed the adoption of the relevant law.

Thus, Stepan Kachala who entered the parliament thanks to the Poles, tried to reach agreement between the Rusyn-Ukrainians and Poles. In order to achieve his goal, he joined the group of Polish federalists, who recognized the right to Rusyn-Ukrainians for free national-cultural development. Since 1875, his rapprochement with the Ruskyi Club was observed, which was the result of disappointment with the actions of the Polish circle. Despite the fact that Stepan Kachala didn't make a large number of speeches in parliament, he remained one of the key people in the Reichsrat.

Keywords: *Galicia, House of Ambassadors, deputy, election.*

У сучасній українській історичній науці помітно збільшився інтерес до окремих постатей українського національного відродження (модерного націотворення) в ХІХ ст. У цьому контексті необхідно звернути увагу на неординарну особистість греко-католицького священика Степана Качали (1815–1888 рр.). Наявні наукові дослідження, головним чином, зосереджені на громадській, публіцистичній і сеймовій²⁶⁶ діяльності політика. Водночас у зв'язку з недоступністю окремих джерел на периферії наукових зацікавлень залишилася робота С. Качали в австрійському парламенті.

Окремі аспекти діяльності С. Качали в представницьких органах Австро-Угорської імперії дослідили українські вчені М. Мудрий, О. Аркуша, В. Плекан і зарубіжні історики Г. Біндер, С. Піяй та деякі ін.²⁶⁷ Мета дослідження полягає у висвітленні діяльності С. Качали в австрійському парламенті та його участі у виборах. Виходячи з мети статті, потрібно розв'язати основні завдання: розкрити особливості співпраці С. Качали з польськими та українськими (руськими) депутатами; висвітлити участь

²⁶⁶ Мається на увазі депутатська діяльність о. Степана Качали в Галицькому сеймі в 1861–1873 рр. та 1879–1888 рр.

²⁶⁷ Вівчарик П. Історіографічний аналіз громадсько-політичної та публіцистичної діяльності Степана Качали / Україна-Європа-Світ. 2016. № 18. С. 197; Мудрий М. Степан Качала в австрійському парламенті 1873–1879 рр. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Львів, 1997. Вип. 1. С. 63–66.

депутата в обговоренні різноманітних законопроектів та визначити його роль у парламенті.

У квітні 1873 р. цісар Франц Йосиф після тривалих дискусій у рейхсраті підписав новий виборчий закон. Нижня палата парламенту формувалася уже не з представників крайових сеймів, а обиралася чоловічою частиною населення Австро-Угорської монархії. Спираючись на розміри сплачених податків в казну імперії, було створено чотири курії: землевласників, ремісників, міщан та селян.²⁶⁸

Перші вибори до Палати послів рейхсрату пройшли у вересні 1873 р., на яких було обрано 16 русинів-українців. Проте сенсацією став прохід до парламенту греко-католицького священника с. Шельпаки (зараз Підволочинський район Тернопільської обл.) С. Качали від округу Тарнів – Бохня (Західна Галичина), де абсолютну більшість становило польське населення. Це означало, по суті, підтримку його кандидатури польськими діячами під час передвиборчої кампанії.²⁶⁹

Щоправда, С. Качала пропонував свою кандидатуру в кандидати у депутати «Руській раді» – політичному товариству русофільського спрямування, створеному у Львові в 1870 р., що на той час виконувало функції передвиборчого комітету від русинів-українців. Русофіли не підтримували федералістичні погляди та були, на той час, категорично проти польсько-української співпраці, тому відмовилися висунути його кандидатом до рейхсрату. В такій ситуації С. Качала звернувся до Польського передвиборчого комітету, який висунув його зразу в двох округах. Перший, згаданий вище, округ Тарнів – Бохня, де він отримав перемогу (832 голоси з 1216), а другий – у Львові (тільки 21 голос з 3013).²⁷⁰

С. Качала під впливом виборів 1873 р. написав дві статті публіцистичного характеру: «Безпосередні вибори до Ради Державної і русини» та «Політика русинів», що вийшли як додаток до львівського журналу «Правда» (виходив з 1867 р. як загальноукраїнський друкований орган народо-спрямування) під псевдонімом Микола Загорний.²⁷¹ Безпосередні вибори до парламенту, на думку С. Качали, не принесли бажаного результату, а тільки сприяли закріпленню за австрійсько-німецькими централістами панівного становища в парламенті. Автор

²⁶⁸ Єфремова Н. В. Проблеми реформування законодавства про вибори в Австро-Угорській імперії на території Галичини та Буковини. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34285/04-Efremova.pdf?sequence=1> (дата звернення 26.02.2018). С. 83

²⁶⁹ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. С. 135.

²⁷⁰ Telegramy o wyborach // Gazeta Lwowska. 1873. č. 246. 25 pazdziernika. S. 1.

²⁷¹ Загорний М. Безпосередні вибори до Ради Державної і русини. Львів, 1873. 34 с. Загорний М. Політика русинів. Львів, 1873. 25 с.

переконує, що головні справи для Галичини повинні вирішуватися у Львові, а не у Відні. З огляду на це потрібно шукати шляхи мирного співіснування між поляками та русинами-українцями.²⁷²

Депутат пропагував ідею перетворення дуалістичної Австро-Угорської монархії на федерацію. Надання особливих прав угорцям, полякам і німцям, на переконання С. Качали, не могло зберегти імперію, тому потрібно було надати можливість національно-культурного та політичного розвитку всім народам, одним з яких мав бути руський (український) народ.²⁷³

Статті були своєрідною відповіддю депутата на неодноразові закиди в зрадництві, через обрання до парламенту поляками. На переконання автора, русини-українці задля забезпечення свого національно-культурного відродження повинні були співпрацювати з поляками як «рівний з рівним». Опозиційність українського парламентського представництва, в розумінні С. Качали, була результатом спротиву політиці австрійського уряду, тому необхідна зміна тактики парламентської боротьби.²⁷⁴

У каденція австрійського парламенту була відкрита 4 листопада 1873 р. і тривала до 16 травня 1879 р. Українські представники Галичини утворили Руський клуб, до якого увійшло 15 депутатів, оскільки С. Качала приєднався до опозиційного Польського кола. Його вчинок був засуджений русофілами, яких у Палаті послів було 14 осіб (крім народовця Теодора Гайдамахи).²⁷⁵ У період формування коаліції в парламенті поляки та русини-українці оголосили про свою опозиційність до уряду, тому зайняли вичікувальну позицію.²⁷⁶

Під час перших засідань парламенту в 1873 р. почалася дискусія над виділенням кредиту для покупки державою акцій на біржі. Дебати тривали декілька днів. Федералісти, серед яких був також С. Качала, категорично виступали проти. 10 грудня 1873 р. голосування було поставлено на порядок денний, проте тільки 17 депутатів підтримали закон.²⁷⁷

С. Качала в брошурі «Безпосередні вибори до Ради Державної і русини» заявляв про недоцільність проведення прямих виборів до парламенту. 5 грудня 1873 р. він разом з 15-ма польськими депутатами, серед яких були Франтішек Смолька та Адам Сапіга, подав петицію про те, що проведення виборів до парламенту було здійснено в обхід закону про

²⁷² Загорний М. Безпосередні вибори до Ради Державної і русини. С. 16.

²⁷³ Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879 // *Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek / pod red. J. Mokłaka. Kraków, 2006. S. 123.*

²⁷⁴ Загорний М. Політика русинів. С. 4.

²⁷⁵ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів, 1926. С. 135

²⁷⁶ Panská sněmovna říšské rady // *Moravská orlice. 1873. č. 255. 6 listopadu. S. 2.*

²⁷⁷ Z Víedně // *Moravská orlice. 1873. č. 285. 12 prosince. S. 1–2.*

самоврядування в коронних краях, тому потрібно повернутися до формування рейхсрату з депутатів сеймів.²⁷⁸

Для парламенту було характерним затвердження повноважень кожного депутата окремо. На початку представник президії рейхсрату, як правило, зачитував результати виборів у окрузі, зазначав кількість голосів, які отримали кандидати, звертав увагу на порушення і махінації. Інколи слово брали й інші депутати Державної ради, додатково звертаючи увагу на окремі моменти виборчої кампанії. Нерідко бюрократична процедура переростала в тривалу дискусію між депутатами. Після того, депутати голосували за визнання або невизнання результатів виборів і депутат складав присягу.²⁷⁹

29 січня 1874 р. відбулося затвердження повноважень С. Качали. Виступив президент рейхсрату з оголошенням питань, що були на порядку денному, а потім член президії адвокат Антон Кохановський зачитав офіційну доповідь про перебіг виборів в окрузі Тарнів – Бохня 23 жовтня 1873 р. Згідно висновку доповідача порушень не виявлено, тому А. Кохановський запропонував визнати обрання С. Качали депутатом рейхсрату, за що парламент проголосував одноголосно.²⁸⁰

Найважливішим питанням політичного характеру для русинів-українців, що обговорювалося в Укаденції парламенту, було, за висловом Костя Левицького, «церковно-політичне». На початку 1874 р. у вищих колах Австро-Угорської імперії зародилася ідея дещо зменшити вплив папи римського шляхом передачі вирішення питань Римо-католицької церкви з Риму до Відня. Насамперед, це стосувалося можливості затвердження священика на місцеві парафії. Українські депутати загалом підтримали запропоновану резолюцію німецьких централістів і в Палаті послів почалися дискусії. Проти закону рішуче виступив С. Качала, вважаючи, що надання прав віденській владі призначати священиків негативно позначиться насамперед на організаційному розвитку Греко-католицької церкви.²⁸¹

Релігійний закон викликав надзвичайний резонанс у суспільстві. Під час першого його розгляду в парламенті 9 березня 1874 р. залу засідань відвідала велика кількість журналістів і міщан. Президент парламенту, задля забезпечення безпечних дебатів, навіть викликав поліцію. Того ж дня відбулося голосування за включення закону до порядку денного (підтримали 224 депутати; проти 71, між якими був С. Качала).²⁸²

²⁷⁸ Politické zprávy // Moravská orlice. 1873. č. 283. 10 prosince. S. 2.

²⁷⁹ Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. Wien, 1873–1879. S. 400–410.

²⁸⁰ Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. S. 505–506.

²⁸¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. С. 138–139.

²⁸² Z Víedně // Národní listy. 1874. č. 68. 11 března. S. 2.

14 березня 1874 р. депутат Василь Ковальський подав резолюцію, щоб усі судові справи, які стосуються церкви, вирішувалися спеціально створеною інстанцією при віденському дворі. Проти резолюції зокрема та закону загалом рішуче виступив С. Качала. Депутат з обуренням заявив, що йому довго не хотіли надати слово, оскільки він виступає проти. Крім того, на його думку, доля закону вже давно вирішена урядом і всі дискусії є марними. Якщо держава хоче обмежити права священників, то повинна прийняти закон, який би охороняв духовенство в Австро-Угорській імперії. Також депутат апелював, що імператор Йосиф II підтвердив підпорядкування папі римському в 1784 р. Своїм виступом С. Качала зірвав хвилю овацій у парламенті. За сприянням уряду закон було прийнято протягом квітня 1874 р. під час голосування по окремих пунктах.²⁸³

Прагнення С. Качали встановити угоду з поляками знаходило підтримку окремих польських депутатів, серед яких був Франтішек Смолька та наражалося на спротив голови Польського кола Казимира Грохольського.²⁸⁴ Чеська щоденна газета «Народні листи» звернула увагу, що в середовищі русинів-українців завжди існувала група діячів, які ставили собі за мету досягнення польсько-українського примирення. У парламенті досягнення компромісу започаткував Ю. Лаврівський, а продовжив С. Качала і Тома Полянський. С. Качалу почали негативно сприймати в руському суспільстві як пропольського угодовця, тому він у 1875 р. висловлює бажання скласти здобутий в польському окрузі мандат і брати участь у виборах, де більшість населення становили б русини-українці.²⁸⁵

19 жовтня 1875 р. С. Качала разом з польськими депутатами клопотав у справі відкриття у Львові медичного університету. Тоді ж у пресі з'явилася інформація, що депутат вийшов з Польського кола і приєднався до Руського клубу – парламентського формування русинів-українців. Насправді ж відбувся тільки розрив між С. Качалою і польськими політичними колами.²⁸⁶ У подальшому він підтримував інтерпеляції В. Ковальського в парламенті, наприклад, підписав петицію про визнання «руської» мови, як урядової в справах шкільництва.²⁸⁷

С. Качала не відзначався великою кількістю виступів у парламенті, оскільки промови, як правило виголошували керівники фракцій рейхсрату. Не враховуючи короткі репліки, він виголосив тільки одну промову під час

²⁸³ Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. S. 1135, 1138.

²⁸⁴ Spor medzi Poláky a Rusy v Haliči // Moravská orlice. 1875. č. 182. 12 srpna. S. 1.

²⁸⁵ Z rusínskeho tábora // Národní listy. 1875. č. 218. 10 srpna. S. 1.

²⁸⁶ Inland // Brüner Morgenpost. 1875. Rt. 241. S. 2.

²⁸⁷ Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. S. 123.

дебатів над релігійним законом. Для порівняння, інший представник русинів-українців В. Ковальський протягом V каденції виголосив більше п'ятдесяти промов та петицій.²⁸⁸

Депутати від Галичини в парламенті утворювали, по суті, три неформальні групи: русини-українці на чолі з В. Ковальським, які підтримували німецьких централістів, тобто прагнули посилення центральної влади в імперії; група Ф. Смольки – С. Качали, яка прагнула перебудови монархії на принципах федералізму і «клерикально-феодальна» група К. Грохольського – польські консерватори, які вважали Галичину виключно польської провінцією.²⁸⁹ Представники останньої групи були близькі до міністра Флоріана Земялковського і свідомо блокували виступи С. Качали, що стосувалися «руської» справи в Галичині.²⁹⁰

Австрійський професор Гаральд Біндер звернув увагу на те, що в 70-х рр. XIX ст. дуже часто по одному представникові русинів-українців входило до Польського кола. На його думку, це було наслідком політичної боротьби між русофілами і народовцями. Історик зауважив, що молоде покоління русинів-українців мало чітку національну самоідентифікацію, усвідомлювало свою приналежність до «руського», тобто українського) народу. На думку Г. Біндера, першим представником цього напрямку був Ю. Лаврівський ще під час «весни народів» 1848 р., ініціатор угодовської акції 1869 р., пізніше – С. Качала. Вони створили в Польському колі, за висловом Г. Бандера, своєрідну підгрупу «незалежних українофілів», тобто тих, хто був прихильником Русі-України, захищав її інтереси.²⁹¹

Таким чином, С. Качала, який увійшов до парламенту завдяки полякам, намагався досягти згоди між русинами-українцями і поляками. Задля здійснення своєї мети він приєднався до групи польських федералістів, які визнавали право за русинами-українцями на вільний національно-культурний розвиток. З 1875 р. спостерігається його зближення з Руським клубом, що стало наслідком розчарування діями Польського кола. Крім того, депутат відстоював права греко-католицького духовенства, піклувався про розвиток українського шкільництва в краї. Незважаючи на те, що С. Качала не виголосив великої кількості промов у парламенті, він залишався однією з ключових осіб у рейхсраті. Підтвердженням цього свідчить постійна увага до нього з боку журналістів і часті згадки в тогочасній пресі. Періодична преса

²⁸⁸ Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhaus. Wien, 1873–1879. S. 204–206.

²⁸⁹ Z rusínskeho tábora // Národní listy. 1875. č. 218. 10 srpna. S. 1.

²⁹⁰ Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879. S. 123.

²⁹¹ Binder H. Ukrainskie predstavicielstwo w austriackiej Izbie Poslow, 1879–1918 // Ukrainskie tradycie parlamentarne XIX–XX wiek / Pod redakcja Jaroslawa Moklaka. Krakow, 2006. S. 130.

писала про нього як про представника молодого покоління галицьких діячів, який був здатний змінити вектор національно-культурного і політичного розвитку русинів-українців у більш прогресивному напрямку.

Перспектива даного дослідження полягає в поглибленні знань про парламентську діяльність С. Качали за допомогою вивчення спогадів парламентських діячів, головним чином чехів, словенців, поляків та німців.

Список використаних джерел

1. Вівчарик П. Історіографічний аналіз громадсько-політичної та публіцистичної діяльності Степана Качали // Україна-Європа-Світ. 2016. № 18. С. 197–203.
2. Єфремова Н. В. Проблеми реформування законодавства про вибори в Австро-Угорській імперії на території Галичини та Буковини. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34285/04-Efremova.pdf?sequence=1> (дата звернення 26.02.2018).
3. Загорний М. Безпосередні вибори до Ради Державної і русини. Львів, 1873. 34 с.
4. Загорний М. Політика русинів. Львів, 1873. 25 с.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів, 1926. 736 с.
6. Левицький К. Українські політики Галичини. Тернопіль, 1996. 178 с.
7. Мудрий М. Степан Качала в австрійському парламенті 1873–1879 рр. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Львів, 1997. Вип. 1. С. 63–66.
8. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. 228 с.
9. Binder H. Ukrainische predstavicielstvo w austriackiej Izbie Poslow, 1879–1918 // Ukrainische tradycie parlamentarne XIX–XX wiek / Pod redakcja Jaroslawa Moklaka. Krakow, 2006. S. 126–162.
10. Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhauses. Wien, 1873–1879. 923 s.
11. Inland // Brüner Morgenpost. 1875. Rt. 241. S. 2.
12. Panská sněmovna říšské rady // Moravská orlice. 1873. č. 255. 6 listopadu. S. 2.
13. Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879 // Ukrainische tradycie parlamentarne, XIX–XXI wiek / pod red. J. Moklaka. Kraków, 2006. S. 95–125.
14. Politické zprávy // Moravská orlice. 1873. č. 283. 10 prosince. S. 2.
15. Spor medzi Poláky a Rusy v Haliči // Moravská orlice. 1875. č. 182. 12 srpna. S. 1.
16. Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. Wien, 1873–1879. 14 852 s.
17. Telegramy o wyborach // Gazeta Lwowska. 1873. Č. 246. 25 pazdziernika. S. 1.
18. Z Viedně // Moravská orlice. 1873. Č. 285. 12 prosince. S. 1–2.
19. Z Viedně // Národní listy. 1874. Č. 68. 11 března. S. 2.
20. Z rusínskeho tábora // Národní listy. 1875. Č. 218. 10 srpna. S. 1.

References

1. Vivcharyk P. Istoriohrafichnyi analiz hromadsko-politychnoi ta publitsystychnoi diialnosti Stepana Kachaly / Ukraina-Yevropa-Svit. 2016. № 18. S. 197–203.

2. Jefremova N. V. Problemy reformuvannia zakonodavstva pro vybory v Avstro-Uhorskii imperii na terytorii Halychyny ta Bukovyny. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34285/04-Efremova.pdf?sequence=1> (data zvernennia 26.02.2018).
3. Zahorni M. Bezposeredni vybory do Rady Derzhavnoi i rusyny. Lviv, 1873. 34 s.
4. Zahorni M. Polityka rusyniv. Lviv, 1873. 25 s.
5. Levytskyi K. Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848–1914 rr. Lviv, 1926. 736s.
6. Levytskyi K. Ukrainski polityky Halychyny. Ternopil, 1996. 178 s.
7. Mudryi M. Stepan Kachala v avstriiskomu parlamenti 1873–1879 rr. // Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Lviv, 1997. Vyp. 1. S. 63–66.
8. Chornovol I. 199 deputativ Halytskoho seimu. Lviv, 2010. 228 s.
9. Binder H. Ukrainskie predstavicielstvo w austriackiej Izbie Poslow, 1879–1918 // Ukrainskie tradycie parlamentarne XIX–XX wiek / Pod redakcja Jaroslawa Moklaka. Krakow, 2006. S. 126–162.
10. Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhauses. Wien, 1873–1879. 923 s.
11. Inland // Brüner Morgenpost. 1875. Rt. 241. S. 2.
12. Panská sněmovna říšské rady // Moravská orlice. 1873. č. 255. 6 listopadu. S. 2.
13. Pijaj S. Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879 // Ukrainańskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek / rod red. J. Moklaka. Kraków, 2006. S. 95–125.
14. Politické zprávy // Moravská orlice. 1873. č. 283. 10 prosince. S. 2.
15. Spor medzi Poláky a Rusy v Haliči // Moravská orlice. 1875. č. 182. 12 srpna. S. 1.
16. Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. Wien, 1873–1879. 14 852 s.
17. Telegramy o wyborach // Gazeta Lwowska. 1873. č. 246. 25 pazdziernika. S. 1.
18. Z Vídně // Moravská orlice. 1873. č. 285. 12 prosince. S. 1–2.
19. Z Vídně // Národní listy. 1874. č. 68. 11 března. S. 2.
20. Z rusínskeho tábora // Národní listy. 1875. č. 218. 10 srpna. S. 1.

Дата надходження до редакції: 01.06. 2018